

AZ MTA PEDAGÓGIAI BIZOTTSÁGÁNAK ÚJJÁALAKULÁSA

A Magyar Tudományos Akadémia II., Filozófiai és Történettudományi Osztályának elnöksége jóváhagyta a Pedagógiai Bizottság és albizottságainak újjáalakulását. A Bizottság, illetőleg az albizottságok tisztségviselői és tagjai a következők:

Pedagógiai Bizottság: Földes Éva (elnök), Ábent Ferenc (titkár), Ágoston György, Faludi Szilárd, Fekete József, Horváth Márton, Jausz Béla, Kiss Árpád, Köte Sándor, Nagy Sándor, Petrikás Árpád, Szarka József, Széchy Éva, Székely Endréné, Takács Etel, Vajó Péter, Veress Judit, Zibolen Endre.

Neveléstudományi Albizottság: Horváth Lajos (elnök), Mihály Ottó (titkár), Bábosik István, Bakonyi Pál, Bara János, Borbély András, Daróczi Sándor, Fónay Tibor, G. Aneszl Éva, Gáspár László, Hermann Alice, Horváth György, Hunyady Györgyné, Juhász Ferenc, Komár Károly, Komlósi Sándor, Nagy Jánosné, Salamon Zoltán, Sántha Pál, Sárdi Lajos, Szentistványi Gyula, Szvétek Sándor, Tóth Gábor.

Neveléstörténelmi Albizottság: Zibolen Endre (elnök), Mészáros István (titkár), Bajkó Mátyás, Balogh László, Felkai László, Földes Éva, Horváth Márton, Jausz Béla, Kornidesz Mihály, Köte Sándor, Ladányi Andor, Lantos István, Orosz Lajos, Ravasz János, Regős János, S. Hecksch Ágnes, Simon Gyula, Vág Ottó.

Didaktikai-metodikai Albizottság: Veress Judit (elnök), Kosaras István (titkár), Arató Ferenc, Balázs Györgyné, Balogh Jenő, Biczók Ferencné, Bíró Péterné, Buzás László, Cser Andor, Dobó Géza, Fábrián Zoltán, Fehérvári Gyula, Gordos István, Kálmán György, Komor Pálné, Kovács Vendel, Köves József, Ligeti Béláné, Makai Gusztáv, Makai Lajos, Nagy Ferenc, Nagy József, Orosz Sándor, Szántó Károly, Szende Ottó, Takács Etel, Tihanyi Ferenc, Varga Lajos, Varga Tamás.

A tisztségviselők és a tagok megbízatása három esztendőre szól.

COMENIUS-KONFERENCIA BUDAPESTEN ÉS SÁROSPATAKON

Az ENSZ közgyűlése a folyó esztendőt a nevelés évévé nyilvánította: háromszáz évvel ezelőtt halt meg a nagy pedagógus: *Johannes Amos Comenius*. Ebből az alkalomból a Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága — a Magyar Unesco Bizottsággal és más hazai művelődésügyi szervekkel karöltve — 1970. november 24—27 között, a Nemzetközi Nevelésügyi Év keretében, ünnepi megemlékezést és tudományos konferenciát rendezett Budapesten és Sárospatakon (ahol a nagy pedagógus 1650—1654 között tanított).

A konferenciára — a hazai szakembereken kívül — tíz országból érkeztek comeniológus, illetőleg művelődéstörténelész szakemberek: Csehszlovákiából, Lengyelországból, Romániából, Angliából, Hollandiából, Svédországból, a Német Demokratikus Köztársaságból, a Német Szövetségi Köztársaságból, Franciaországból és Olaszországból.

Az ünnepi konferenciát a Magyar Tudományos Akadémia székházában **MÁTRAI LÁSZLÓ** akadémikus, az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának elnöke nyitotta meg, a budapesti ülészak elnöke **MALLER SÁNDOR**, a Magyar Unesco Bizottság főtitkára, a sárospataki ülészak elnöke pedig **ZIBOLEN ENDRE**, a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont igazgatója volt.

A bel- és külföldi kutatók által tartott tizenhat előadás tárgya három nagy témakörbe foglalható: *Comenius életművének magyar vonatkozásai*, illetőleg ezen belül szorosabban *Comenius és Sárospatak kapcsolata*, végül *Comenius és az emberiség nagy problémái*.

Az első témakörbe tartozott **MALLER SÁNDOR**, a Magyar Unesco Bizottság főtitkárának „*Comenius emlékezete*” című előadása, amelyben plasztikusan szép képen rajzolta fel **COMENIUS** küzdelmes életútját, benne a pataki

esztendőket, sokszíniúen elemezve a korabeli magyar társadalmi-kulturális valóság COMENIUSRA gyakorolt hatásait. COMENIUS úgy jött Patakra, mint PLATÓN Syracusaeba — mondta az előadó —, ha nem is az eszményi államot akarta megvalósítani, de legalább annak előcsarnokát, az iskolát. COMENIUS tekintete azonban nem állt meg az iskola falainál, Sárospatak határánál. A magyarokat mint nemzetet sokra tartotta, de hibáikat nyíltan felróta. Jó szeme volt, sokat látott. Feltűnt neki, hogy bár az ország földje jó, mégis mennyi az éhező, mennyi a betegség és a korai halál. Öreget alig látni, mert rossz a táplálkozás. De bőven akad irigység, gyűlölet meg viszály. Olyan törvények kellenének, amelyek alól senki sem húzhatná ki magát, sem úr, sem paraszt. De milyen törvény kellene a lustaság ellen? Baj van a neveléssel is, az ifjúságot nem eleven tevékenységre nevelik, semmit sem tanulnak meg alaposan, de nem is tudnak és nem is akarnak. Pedig elveszett az a nap vagy óra, amelyben semmit sem tanultunk. És a nép? Jobban kellene vele bánni, helyesebben róla gondoskodni. A sok rossz, de igaz szó után végre kicsattan az elismerés is: „Ha ti, magyarjaim, tudtok élni tehetségetekkel, bölcsesség dolgában Európa egy népénél sem lesztek hátrább, mert sem a természet, sem az ég, sem a föld nem ellenségetek!” A hibák meglátásához jó szem kellett, az elismeréshez jövőben bízó hit.

Ugyancsak e tághatárú témakörbe tartozott KOMOR ILONA egyetemi docens (Budapest) előadása („Az anyagi kultúra kérdései a Schola Ludus-ban”), amelyben azt vizsgálta, hogyan tükröződnek e Comenius-műben a korabeli magyar társadalom termelési-anyagi problémái, a gazdasági fejlődés hazai sajátosságai.

KESERŐ BALINT egyetemi adjunktus (Szeged) felszólalásában „Comenius magyarországi kapcsolatai életének utolsó éveiben” címmel az 1656-tól már Amszterdamban élő Comenius-t felkereső magyar diákokról beszélt, akik első sorban a nagyváradi és a kolozsvári puritánusokkal, illetőleg az erdélyi unitáriusokkal voltak szoros kapcsolatban.

Széles körű vizsgálati anyagra támaszkodva elemezte BAROS JÓZSEF tanszékvezető főiskolai tanár (Eger) előadásában „A magyar COMENIUS-filológia néhány időszéri kérdése”-t.

A magyar COMENIUS-filológia halaszthatatlan feladata — fejtegette az előadó —, hogy előtérbe állítsa a comeniusi szövegek hitelesebb, pontosabb textológiai vizsgálatát, emellett el kell végeznünk COMENIUS hazánkban megjelent tankönyvei magyar szövegének filológiai, nyelvezeti vizsgálatát is, de különösen időszéri feladat a comeniusi írások magyar fordításainak filológiai megvizsgálása, a megfelelő korrekció előkészítése és végrehajtása. Egyes fordítók ugyanis nem a hiteles szövegekre támaszkodtak, illetőleg COMENIUS egy-egy nézetének,

elvének az eredeti fogalmazást tekintetbe nem vevő idézése miatt valójában a helytelenül értelmezett elveket egyszerűen COMENIUS szájába adták. Elég gyakran találkozunk azzal a gyakorlattal is, hogy nagyon önkényesen értelmezték egy-egy comeniusi szakkifejezést. Ilyen például a *mens*, a *res*, *ingenium*, *intellectus*, *ratio*, *sapientia* stb.

A Comenius-terminológia problematikájával kapcsolatban a magyar Comenius-filológiának a comeniusi művek fordításával kapcsolatban is sok és súlyos nehézséggel kell szembenéznie. Az eddig megjelent magyar fordítások általában sok hibával terheltek, ha pedig hibás szövegre utalunk, feltétlenül hibás tétélekre, következtetésekre fogunk jutni. A valóban korszerű és igényes filológia megteremtését éppen az gátolja, hogy sok comeniusi mű nemzeti nyelvű interpretációja nem megbízható. Különösen abban nem, hogy bár a COMENIUS műveiben felhasznált latin szavakat lexikológiailag hitelesen fordítják, de sok comeniusi szó magyar, cseh vagy német megfelelője, illetőleg értelme zsecocomeniusilag már nem hiteles, mert sem Comenius értelmezésének, sem az adott szövegösszefüggésben a szerző szándékának nem felel meg, s így eleve ahistorikus jellegűvé válik. A *res humana* jelzős szerkezetben szerepet vállaló *res* fordítását tekintve például túlságosan tág, illetőleg szűk jelentéskörűnek látszik a magyar *dolog* és a német *Ding*, *Sache* hangsorok használata a comeniusi értékhez viszonyítva. A *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* kiadásával és ismertetésével kapcsolatos tanulmányokban tehát nem véletlenül merült fel az a kérdés, hogy melyik magyar, német vagy cseh szó veheti át hitelesen e nagy mű címében is szerepet vállaló *res humana* jelzős szerkezet nemzeti nyelvű funkcióját.

Természetesen nemcsak a magyar fordítóknak probléma mindez, hanem a többi nemzeti nyelvre fordítóké is. HANS AHRBECK arról szól a Nagy Didaktika új német nyelvű kiadása bevezetőjében, hogy mind a szöveg, mind az egyes meghatározott fogalmak, szakkifejezések lefordításában a két lehetőség egyeztetését próbálták ki: „wörtlich wie möglich, so frei wie nötig...” Ha most ebből a szempontból a két magyar fordítást, a DEZSŐ LAJOSÉÉÉ és a GERÉB GYÖRGYÉÉÉ tesszük filológiailag rostára, kitérünk, hogy mindketten e két nyelv és gyakorlat követelményeiben nem tudtak a helyes aránynak eleget tenni, különösen nem a valóban alapvető szakkifejezések comeniusilag is hiteles magyarításában, értelmezésében. Innen adódik az a lehetőség is, hogy egy-egy comeniusi tétel megfogalmazása s értelmezése aszerint is változik, különbözik, melyik fordítást használta az értelmező, illetőleg visszanyúlt-e az eredeti szöveghez vagy pedig a német fordítást vette tekintetbe.

Ezt bizonyíthatja, hogy pl. a pataki híres

beköszöntő beszéd, a *De cultura ingeniorum* címében és szövegében szereplő *ingenium* szakzsó nemzeti nyelvű értelmezésében sincs megnyugtató egyértelműség. GULYÁS JÓZSEF és OLLÉ ISTVÁN fordításukban a címnek ezt a magyar formát adták: „A lelki tehetségek kiműveléséről.” A nemzetközi Comenius-filológia is sokat és sokszor problémázik e szak kifejezések értelmezéséről. Vannak, akik a szó comeniusi használata indító okát is tekintetbe véve, a *lelki tehetségek* nyelvi forma helyett a *szellemi tehetségek* jelzős szerkezettel való élést ajánlják. Vannak, akik tovább tágitják e szakzsó jelentéskörét s az *emberi természet* bővebb jelentéskörű szókapcsolattal kívánják magyarítani. Vannak, akik úgy vélik, hogy ez a szakzsó a következő mondatban, illetőleg nyelvi formában megfogalmazott tartalomra utal: „*Ingenium: vis ingenita animae, per quam homines sumus.*” Vannak, akik e szó többszámú alakját (*ingenia*) az *emberek* kifejezéssel értelmezik, illetőleg azt állítják, hogy Comenius a *Pampaedia* hasábjain ilyen jelentésárnyalattal élt vele.

Míndez arra figyelmet bennünket, hogy a comeniusi szövegek fordításaival kapcsolatban is korszerű filológiát kell teremtenünk, sőt a legalapvetőbb comeniusi szak kifejezéseket összefoglaló — a megnevezési funkció indító okait is tekintetbe vevő — *fogalomszótár* munkálatait is meg kell indítanunk. Egy ilyen jellegű munka filológiai, pedagógiai, fejlődéstörténetileg mutatná be egy-egy comeniusi műszó használati értékét.

S végül még egy nagyon időszerű magyar vonatkozású filológiai feladatról kell szólni. Comenius tankönyvei magyar szövegével kapcsolatos filológiai, nyelvészeti elemző, értékelő munkálatokat is el kell végeznünk. Különösen két tankönyvnek, az *Orbis Pictus*nak és a *Janua*-nak magyar szövegével kapcsolatosan elodázhatatlan ez a feladat.

Számos előadás szólt *Comenius és Sárospatak* közvetlen kapcsolatának feltárását célzó kutatások új eredményeiről.

JOSEF BRAMBORA tudományos kutató (*Prága*) a *sárospataki évek jelentőségét fejtegette Comenius életművében*: részletesen bemutatta, milyen elképzelésekkel, konkrét pedagógiai tervekkel érkezett magyar földre; melyek voltak azok a művek, amelyek itt keletkeztek (számos új adat merült fel e téren is); s végül melyek azok a művek, amelyek a sárospataki évek alatt érlelődtek meg, nyomtatásra azonban csak később, máshol kerültek. Kétségtelen — hangoztatta az előadó — hogy ez a rövid, de igen fontos négyesztendő szakasz meghatározó jellegű volt *Comenius* főművének, a már említett *Consullatio* kidolgozása szempontjából is.

UJSZÁSZY KÁLMÁN, a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének igazgatója (*Sárospatak*) előadásának a címe „Az egyházi hatóságok és a fejedelmi család szerepe a sárospataki iskola életében 1650—1654 között” volt, melyben a LORÁNTFFY ZSUZSANNA és TOLNAI DALI JÁNOS szerepére vonatkozó újabb kutatások eredményeit ismertette.

OROSZ LAJOS egyetemi docens (*Budapest*) hozzászólásában COMENIUS sárospataki iskolaszervező, reformáló tevékenységével foglalkozott, részletesen bemutatva a helyi, háromosztályos panszofikus iskola felállításának körülményeit.

KÖDÖBÖCZ JÓZSEF tanítóképző intézeti igazgatóhelyettes (*Sárospatak*) „*Comenius és a sárospataki nevelőképzés*” címmel a nagy pedagógusnak a tanítóról, a tanítói hivatásról vallott gondolatait vázolta fel. COMENIUS ezeket az elveket itt, Sárospatakon foglalta írásba, a három panszofikus osztály tanítója számára, ezek az útmutatások azután az egyes osztályok tankönyveinek élére iktatva nyomtatásban is megjelentek.

A sárospataki iskola COMENIUS előtti történetével kapcsolatban újabb kutatási eredményeit ismertette ezután Mészáros István egyetemi adjunktus (*Budapest*), a pataki iskola eddig ismeretlen, 1550 előtti történetének főbb állomásait mutatva be.

Ugyancsak a sárospataki iskolával foglalkozott LADÁNYI ÉRZSÉBET aspiráns (*Budapest*), azt vizsgálva, hogy milyen szerepet játszottak az 1615—1671 között itt végzett diákok (tehát köztük COMENIUS tanítványai is) a Hegyalja mindennapi életében. Számos pataki diák további életét sikerült ugyanis kinyomoznia: milyen foglalkozásokat töltöttek be, hogyan alakult életsoruk, hogyan kamatoztatták Patakon szerzett ismereteiket.

Egy eddig még alig kutatott problémára irányította rá a figyelmet FÖLDES ÉVA főiskolai tanár, az MTA Pedagógiai Bizottságának elnöke előadásában (címe: „*Comenius kapcsolatai a kelet-középeurópai antifeudális mozgalmakkal*”): azt elemzte, hogy milyen kapcsolat volt COMENIUS, a cseh testvérek vallási közösségének egyik vezetője és a sárospataki anabaptisták között.

Nem hiszem, hogy szükséges volna annak részletes elemzése — hangoztatta bevezetésül az előadó —, honnan eredt, mivé lett a cseh testvérek közössége. Mégis kevés dokumentum érzékelteti olyan jól ennek a mozgalomnak a lényegét, mint COMENIUSnak 1647-ben JOHANN VALENTIN ANDREAE-hoz írt levele, amelyben a következőket olvashatjuk: „Bár ezen a földön senkit sem tisztelek mesteremnek, clég nekem az az egy is, aki fent van az égben, de senkit sem vetek meg, nem nézek le, akiben a legcsekélyebb is lakik Krisztusból; mert én annak az egyháznak a tagja vagyok, amelyik

nem tanult meg másokat megvetni, mert elég dolgot, ad neki az, hogy állandó félelemben és rettegésben élve a maga üdvösségével törődjön; ahhoz az egyházhoz tartozom, amelyik a reformációját nem Lutherál, vagy Kálvinnal kezdte, hanem Husz Jánossal egy évszázaddal a tettek előtt, és csak azért nem csatlakoztunk hozzátok, mert ti már az elejétől fogva marakodni kezdtetek egymással és nem a fegyelem, a nevelés megerősítésén és az igaz keresztyéni és békés élet bevezetésén fáradoztatok, hanem lázas, indulatos veszekedésekkel töltöttétek az időt.”

A cseh testvérek mozgalma tehát a huszizmusban gyökerezik, a Tábor leveretése után is továbbélő taborita hagyományok folytatója. Ezek a hagyományok azonban már polgári jellegű hagyományok, a polgári szárny folytatói a cseh testvérek még akkor is, ha iskolákban szegény gyerekeket is tanítanak.

A morva testvérek, más néven anabaptisták, ezzel szemben a népi reformáció, MÜNZER derékhadának, a német parasztháború harcainak leszármazottai, a münsteri kommuna bátor népének utódai, földművesek, kézművesek, akiket az elszenvedett vereségeket követő üldöztetésekben szétszórta. A német parasztháború leverése után egy ideig Morvaországban találtak közülük igen sokan menedéket, ezért nevezték őket azután a későbbiek során — a 16. század második felében s végig a 17. századon át — morva testvéreknek.

Amikor COMENIUS Sárospatakra érkezett, ott már néhány esztendeje élt egy mintegy kétszáz főnyi anabaptista, más néven habán közösség, akiket I. Rákóczi György, Lorántffy Zsuzsannával egyetértésben telepített ide. Letelepítésüket elsősorban az a körülmény indokolta, hogy I. RÁKÓCZI GYÖRGY ÉS LORÁNTFFY ZSUZSANNA felismerték — még mielőtt erre COMENIUS felhívta volna figyelmüket —, hogy birtokaikon, de egész Magyarországon igen nagy szükség van ügyes kézművesekre. A magyar kézművesek hiányára utal COMENIUS vejének, PETER FIGULUS-nak sárospataki tartózkodása első hónapjaiban a magyarországi viszonyokról ERZSÉBET pfalzi hercegnőnek beszámoló levele is, amelyet a hercegnő így foglalt össze: „Azt mondja (ú. FIGULUS), hogy az ország nagyon jó, de népe erőszakos és lusta, és nincsen iparuk, kivéve az anabaptisták és a zsidók között, akik mind idegenek.”

Ismerjük az 1657-i összeírást a pataki habánokról, amely szerint „közöttük vagyon egy schola mester is, ki az apró férfi és leány gyermekecskéket taníttá”. Ebből az adatból is kitűnik, hogy az anabaptisták Patakon is megszervezték iskoláikat, amelyek még a Morvaországban 1578-ban kiadott iskolarend szerint működtek, és amelyet — a tanítók kötelességeit, nevelőmunkáját többször, így az 1640-ben Szobolityán is kiadott, a közössé-

gek életének minden területére kiterjedő — rendelkezések is szabályozták.

Nehéz elképzelni, hogy COMENIUST ne érdekelte volna az anabaptisták iskolája, amelytől alig közhajítánsyira élt közel négy esztendőn át.

Az előbbieken már hivatkoztunk PETER FIGULUSRA, aki COMENIUS hányatott életének leghűségesebb társa volt. Őt, a cseh testvérek egyik sokgyermekes prédikátorának fiát COMENIUS még kisgyermek korában fiává fogadta, előbb Lesznóban iskoláztatta, majd a leideni egyetemre küldte. PETER FIGULUS volt COMENIUS titkára, íródeákja, bizalmas barátja, nem egyszer külföldi követe, aki Magyarországra is elkísérte COMENIUST.

FIGULUS magyarországi tapasztalataira több levele is utal. Így JOHN WORTHINGTON levelezésében SAMUEL HARTLIBnak egy 1659-i levelét közli, amelyben HARTLIB — COMENIUS angol barátja és pártfogója — FIGULUSnak egy Magyarországról hozzá írt levelét idézi.

„Őn egy leírás kíván tőlem — írja FIGULUS HARTLIBnak — a morva testvérekről, akiket az osztrákok üldözése Magyarországra és Erdélybe kényszerített. Tudok róluk egyet-mást mondani, mert amikor Magyarországon, Sárospatakon voltam, nagy élvezettel kerestem fel lakóhelyeiket. Sok család él együtt 100, 200 vagy még több és mindenféle ipart űznek, amelyek hasznosak és kellemessé teszik az ember életét. Fegyvereket, kardokat vagy más harcieszközöket ugyanis nem készítenek.”

„Külön iskoláik is vannak — folytatja FIGULUS — fiaik és leányaik számára. Gyermekük nevelését attól kezdve, hogy beszélni kezdenek, egészen addig, amíg fel nem nőttek, a fiukét tekintélyes férfiakra, a leányokét jámbor asszonyokra bízják. A szülőknek nincsen velük semmi gondjuk.”

Sok más mellett FIGULUS azt is leírja, hogyan végzik közös munkájukat a közösség érdekében, hogyan szervezik meg a közös konyha által biztosított együttes étkezéseiket.

Ez első levél után FIGULUS egy másik levelét is idézi HARTLIB: „Legutóbb — így FIGULUS — leírtam önnek a morva testvérek életét a magam megfigyelései alapján. Mert amikor három ízben bejártam Magyarországot és Erdélyt, az ő udvaraikban laktam, beszélgettem velük, ahányszor csak erre alkalmam adódott, hogy annyit tudjak meg, amennyit csak lehetséges közösségeik titkairól. Becsületos, őszinte emberek, szerények, istenfélők, dolgosak, jól neveltek” — írja Figulus, majd vallási tanításait ismerteti és azt a vallási alaptételüket vázolja elismerő szavak kíséretében, hogy gyermekeiket csak 10–12 éves korukban keresztelek meg, ha ezek már megismerték a katekizmust. Ebből a levélből is kiderül, hogy Figulus az anabaptisták életformáját a legnagyobb rokonszenvvel kommentálja.

FIGULUS első levele, amelyben sárospataki

tapasztalataira hivatkozik, s amelyben egyértelműen kedvezően nyilatkozik a sárospataki anabaptisták életformájáról, emberségéről, munkájáról, nevelési módszeréről, nemcsak hogy nem kerülhette el COMENIUS figyelmét, hanem — mint FIGULUS levelei általában — ez is közös tapasztalatot, közösen kialakított véleményt tükröz. Hiszen, ha mellette volt, akkor FIGULUS volt COMENIUS nemcsak legbizalmasabb tanácsadója, ügyeinek intézője, hanem íródeákja is. Véleményüket tehát ebben az esetben is közösen alakíthatták ki. COMENIUS — s ez joggal feltételezhető — bizonyára feltétlenül kereste az alkalmat, hogy megismerkedjék sárospataki tartózkodása idején a helyi anabaptista közösséggel, iskolával.

A harmadik átfogó témakör előadásait *Comenius és az emberség nagy problémái* cím alatt foglalthattuk össze.

JÓBORU MAGDA, az UNESCO végrehajtott tanácsának tagja „*Comenius öröksége*” címen tartotta meg előadását. Örömmel kell üdvözlönlünk — hangoztatta — s rendkívül fontosnak kell tartanunk az olyan aktualizálást, amely ezeken a múlt eredményeit továbbfejlesztő tudományos kutatásokon nyugszik, s COMENIUS egész gondolatrendszeréből kiindulva keresi munkásságának azokat az aspektusait, amelyek ma is időszerűek s elméleti és gyakorlati pedagógiai munkánkat ma is segíthetik. Az effajta aktualizálás serkentése éppen olyan fontos, mint a helytelen aktualizálás elleni határozott fellépés. Véleményem szerint — mondta az előadó — nemcsak attól kell megvédenünk minden nagy gondolkodót, így COMENIUS-t is, hogy felületesen, s koncepciójának lényegét eltorzítva modern irányzatok kisajátítsák maguknak, hanem attól is, hogy múzeumi műkincs, emlékmű váljék belőle, csupán a múlt nagyságára emlékeztessen, s a mának semmit se mondjon, a ma emberét semmire se kötelezze. S ha mi nem is hiszünk abban, amiben COMENIUS hitt, hogy a nevelésnek mindenható szerepe van a világ sorsának alakításában, abban mélyszélesen hiszünk, hogy a világ jövője nem független attól, hogy mennyire hatja át iskoláinkat a nemzetközi együttműködés szelleme. S hasonlóképpen hiszünk a nemzetközi tudományos együttműködés fontosságában, s valljuk, hogy ezt a többi tudományhoz hasonlóan a neveléstudományban is folyton szélesítenünk és erősítenünk kell.

JOSEF POLISENSKY egyetemi tanár (Prága) a 17. századi Európa politikai életének széles horizontú körképét rajzolta fel „*Comenius, Magyarország és az európai politika a 17. században*” című előadásában. Részletesen elemezte COMENIUS politikai felfogásának gyökereit, politikai céljait, terveit, elképzeléseit, politikai jellegű tevékenységének gyakran

misztikus indítókait, mindezt beleégyítve a Habsburg-birodalom és a Habsburg-ellenes tömbök változó intenzitással folyó küzdelmeinek folyamatába. COMENIUS politikai tevékenységeinek indítóoka is az „*emendatio*”, a világ megjobbítása volt.

Ezt a gondolatort folytatta KLAUS SCHALLER egyetemi tanár (*Bochum*), részletesen ismertetve COMENIUS nagy gondolatát és tervét: „az emberség életvitelének teljes reformja”-koncepcióját (a magyarul egyetlen szóban nehezen visszaadható „*panorthosia*”, „*Allverbesserung*” azaz „*emendatio rerum humanarum*” koncepció ez). Három, egymással szorosan összefüggő terület reformja hozná meg COMENIUS szerint az egész emberség számára a tökéletes földi élet lehetőségét: a tudomány, a politika és a vallás teljes megújítása, átalakítása, ahogy ezt COMENIUS kifejti nagy, héttagú művének, a már többször említett *Consultatio* 6. kötetében. Utopia ez — fejegette az előadó —, de más utópia, mint a korábbi utopistáké: a jövő képe itt nem „hely nélkül való”, hanem egy nagyon pontosan felmért és alapjaiban ismert reális helyzetből fakadó elképzelés. A világ megjobbításának e terve minden emberre vonatkozik: fiatalra és öregre, szegényre és gazdagra, nemesre és nem nemesre, férfira és nőre, röviden mindenkire, aki embernek született. Konkkrét tervezetet is készített COMENIUS: meg kell alakítani mindennél a tudósokból „a fény testületét”, az egyházi vezetőkől „a szentség testületét”, s a politikusokból „a béke testületét”, majd e közösségek küldötteiből létre kell hozni a világtanácsot, amely gondoskodik arról, hogy az egész földkerekségen mindenütt az igazság filozófiája, a szelidség vallása s a béke és biztonság politikája érvényesüljön.

E nagyszabású, világmegújító tervekben középponti helyet foglalt el a nevelés, amely átjárja az emberség életvitelének minden területét, valamint az egyes ember teljes életét, születésétől élete alkonyáig. JIRI KYRASEK egyetemi docens (Prága) a *Consultatio* hét könyvéből a nevelés átfogó rendszerét bemutató kötet, a *Pampaedia keletkezéséről és felépítéséről* ismertetve, feltárva a politikus, a filozófus, a teológus, a tudós COMENIUS-ban az alapvetőt, a meghatározót: a pedagógust.

A comeniológiai kutatás egy eddig még teljesen feltérképezés nélküli területére vezetett WITTMAN TIBOR egyetemi tanár (*Szeged*) „*Az Újvilág képe Comenius danakritikai műveiben*” című előadásában.

Az Újvilág fokozatosan, de átalakító hatással nyomult be az európai ember tudatába — állapította meg bevezetésül —, olyan problémákat érlel meg, amelyek a középkorban fel sem merülhettek. Európa gondolkodásában majd a felvilágosodás és a liberalizmus lesz az a fejlődési szakasz, amelyben az Újvilág lakóinak természetéről szóló viták a születő tőkés

lársadalom eszmevilágának középpontjába kerülnek. Az előző századok nagyrészt skolasztikus formavilágába burkolt Újvilág-képet a kutatás még csak most kezdi elemzés tárgyává tenni. E kutatás azonban eddig nem terjedt ki Kelet-Európa országaira, másrészt a 17. század közepe és a 18. század közepe közötti időszakot terra incognita-nak hagyja, éppen azt a korszakot, amelynek elejére esik COMENIUS életművének jelentős része.

A barbárság-civilizáció kettősség, az emberiségnek az utóbbi felé való haladása szempontjából csak nagyon kevesen vetették fel az Újvilág problémáit Középkelet-Európában. Ezek közé tartozott COMENIUS. A nagy pedagógus az egész emberiség civilizáltság fokára emelésének nemcsak pedagógiai oldalát hangsúlyozta, foglalkozott ennek politikai, sőt gazdasági feltételeivel is. Amikor a nemzetközi békebíróság feladatait sorolja fel, fontosnak tartja, hogy az egyes országok ne a többiek rovására elégsék ki gazdasági szükségleteiket, „inkább külföldön gyarmatok alapításával kell arra törekedni, hogy biztosítsák az egész világ jólétét”. A következő mondatban öva int a spanyolok, portugálok, angolok és hollandok példájától, akik erőszakkal, háborúkkal oldották meg ezeket a kérdéseket. Anélkül, hogy COMENIUS e gondolatait elemeznék, elég utalni arra, hogy feltehetően az Újvilág gazdagsága és lehetőségei adhatták a gyarmatok alapításának eszméjét.

Amerika nem mellékes szerepet kap COMENIUS világképében. Nagyra értékeli az iránytűt, melynek segítségével felfedezték a föld másik hemiszféráját. Szerinte ez tette lehetővé, hogy a népek, amelyek eddig egymástól elzárva éltek, most közlekedhetnek és javaikat kicserélhetik. A világ e forradalmasító kiszélesülését fontosságához méltóan kiemelő COMENIUS nyilván a spanyoloknak ebben a folyamatban betöltött pozitív szerepére is gondolt, amikor a legfőbb népek közül elsőként a spanyolokat említi.

Az ő szemében Amerika népei barbárok. Elvi álláspontja a következő: „A világ minden eleme adófizetője a művelt népeknek, és még a föld méhe sem rejtheti el tőlük kincseit (fémek, ékkövek, kövek stb.). A műveletlenek számára minden hiábavaló, sem a természetet nem tudják leigázni, sem emlőt használni, még akkor sem, ha ajándékai önként ajánlkoznak. A legjobb éghajlat, a legtermékenyebb föld, a hajózásra legalkalmasabb folyók kihasználatlanul hevernek: mint ezt az amerikai népeknél láthatjuk, akik a vadállatokhoz hasonló, durva életet folytatnak.” A barbárság ismétvét COMENIUS nemcsak az amerikai primitív törzsekre alkalmazza, hanem a KOLUMBUSZ előtti nagy indiai civilizációkra is. Legalábbis ez derül ki mondatából, amely arra vonatkozik, hogy a mexikói nyelv „amely a teljes amerikai barbárság állapotában jött

létre”, többek véleménye szerint igen tetszetős. Ehhez hozzátesszi, hogy ACOSTA nagyon dicséri a perui inkák nyelvét is.

ACOSTA nevének említésével COMENIUS arról tett tanuságot, hogy az Amerikával foglalkozó irodalom nem volt ismeretlen előtte. JOSEPH DE ACOSTA, a kiváló jezsuita kutatónak az Indiáról szóló írásai az Újvilágra vonatkozó 16. századi tudományos irodalom betetőzését jelentették.

A másik csatorna, amelyen keresztül Amerika szervesen és döntő módon belefolyt az európai gondolkodás tengerébe: az egyetemesség modern felfogásának születése volt. Amikor JEAN BODIN Amerikáról ír, igyekszik elhalványítani az európai kontinensnél eltérő földrajzi vonásait és kiemeli a Föld két részének, az Újvilágnak és az Óvilágnak a legszerveesebb egységét. Ez az a pont, ahol az Újvilág a legmeghatározóbb szerepet kapott COMENIUS pedagógiai univerzalizmusának erősítésében. Eddig ismeretlen népek kapcsolódtak bele abba az emberi társadalomba, amelyben sorsközösség uralkodik. COMENIUS ennek másik tartópillérét a könyvnyomtatásban, a kultúra terjedésében látta. Kívánatos célként a baráti érintkezést, a közös kereskedelmet jelöli meg. A „commercium mutua” a világgia polgári szemléletű értékeléséhez tartozik. COMENIUS azonban a megállapítás gazdasági tartalmát nem elemzi tovább, számára a „communicatio” és a „commercium” egyik fő eszköz a világbéke eléréséhez és a barbárság-civilizáció dichotómiájának feloldásához.

COMENIUS kiadja az európai civilizáció hordozóinak a jelszót: „Ite in Mundum Universum”, menjetek az egyetemes világ minden tájékára terjeszteni az európai kultúra kincseit. Külön említi Amerikát, amelynek Európa sajátos okok miatt adósa. „Ti amerikaiak aranyotokkal és ezüstötökkel töltöttétek meg a mi Európánkat”, ezért is tartozik átadni a tudását az öreg Európa. A barbárság eltüntetése az Újvilágban nem egyszerűen az európai kultúrmisszió része, hanem annak a kölcsönös egymásrataltságnak a törvényeiből is következik, amely a különböző kontinenseket gazdasági szálakkal is összeköti. Az amerikai nemesfém jelentősége így válik Comenius egyetemes civilizációs koncepciójának kissé rejtett, de élő és fontos elemévé.

Összegezve megállapítható, hogy az Újvilág COMENIUS univerzalizmusának szerves és fontos része, amelyűje lett. Nem történetileg, hanem „more paedagogico” dolgozta bele rendszerébe Amerika létét és ennek következményeit.

Amikor 1652. január 10-én Sárospatakon felhívta a magyar nemességet, hogy utazzék sokat és tanulja az „egzotikus nyelveket”, művelje magát, így folytatja: „Sziveskedjenek olvasni jó könyveket, történetieket és kozmográfiaikat, amelyek leírják a földkerekséget, benne Isten csodálatos alkotásait, az emberi

szorgalom különböző alkotásaival, a múlt századok változatos folyamatával és a dolgok változásaival együtt." Egy olyan tudós és nagy pedagógus adta ezeket a tanácsokat a beszükkült látásmódú, provinciális műveltségű magyar nemességnek, aki a Föld két féltekéjét ugyanazon emberi világ szerves részeként tekintette, és „sub specie Orbis Terrarum” vetette fel a műveltség hordozói előtt álló feladatokat. Igaz ugyan, hogy Amerika mint antitézis, mint a barbárság világa passzív és alárendelt szerepet kapott ebben a koncepcióban, de éppen ezzel adott ösztönzést COMEN-

IUS egyetemes célkitűzéseire, széles, az egész emberiséget átölelő terveihez.

Az évforduló alkalmából, 1970. november 26-án lelepték le PÁTZAY PÁL Kossuth-díjas szobrászművész Comenius-szobrát a sárospataki Tanítóképző Intézet diszkerterjében, amelyen a Magyar Tudományos Akadémia koszorúját MÁTRAI LÁSZLÓ akadémikus, a II. osztály elnöke és FÖLDES ÉVA, az MTA Pedagógiai Bizottságának elnöke helyezte el.

MÉSZÁROS ISTVÁN

GÖRÖG NYELVŰ PESTI COMENIUS-NYOMTATVÁNY

A Comenius-évforduló alkalmából egy régi igényt kielégítő, fontos kiadványt jelentetett meg az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum „Comenius Magyarországon kiadott műveinek lelőhely-bibliográfiája” címmel, melynek anyagát BERLÁSZ PIROSKA és HORÁNSZKY NÁNDOR gyűjtötte össze, KONDOR IMRE irányításával, ő szerkesztette a szép kiállítású kötetet is. A kiadvány jó segítség a neveléstörténeti kutatóknak: pontosan megtudható belőle, hogy hol, melyik könyvtárban vagy gyűjtőhelyen található meg a keresett COMENIUS-mű eredeti példányát. S emellett nemcsak 159 COMENIUS-mű, illetőleg kiadás-variáns pontos címléírása található a kötetben, hanem 35 képtábla is, főként a címlapok jól olvasható, tipográfiai kivitelezésükben is gyönyörköd-tető képével.

De a további méltatás helyett inkább máris alkalmazzuk a gyakorlatban ezt a praktikus segédkönyvet. A kötet munkatársai első ízben adtak hírt egy olyan *Orbis Pictus*-ról, amely újjörög és német nyelven hozza COMENIUS eredeti szövegét, képek nélkül (97. szám, 24. sz. kép). A kötet címe: 'ONOMΑΣΤΙΚὸΝ περὶ τοῦ παντός 'ΙΩΑΝΝΟΥ 'ΑΜΟΣΕΟΥ ΚΟΜΕΝΙΟΥ. Címlapja újjörög nyelvű. A kötet egyetlen ismert példányát a pannoni-földi főapátsági könyvtárban őrzik.

Ez a világviszonylatban is ritka COMENIUS-unikum 1806-ban jelent meg Pesten, TRATTNER MÁTYÁS nyomdájában. Kinek volt ekkor Pesten egy ilyen nyelv-összeállítású *Orbis Pictus*-ra szüksége? FÜVES ÖDÖN e számunkban közölt tanulmánya oldja meg a kérdést: a pesti görög-román iskola tanulóinak. A címlap szövegében ismert nevet találunk: ANTHIMOSZ PAPANASZ hierodiákon fordította latinból görögre COMENIUS szövegét. A fordítóról azt is megtudjuk a címlapról, hogy a thesszáliai Trikkéből való, a kézirat elkészítésének idején tanító volt „Pannónia szabad városában”, Pesten, a görögök új kolóniájának („Neophytos”) iskolájában. Magát a könyvet „a Neophytosban lakó görögök közül a kereskedésben nagy érdemeket szerzett úrnak, a makedón Sztalka Jánosnak, bőkezű költségen” jelentették meg.

ANTHIMOSZ hierodiákonról FÜVES ÖDÖN kutatatta ki, hogy 1806. június 15-én a pesti görög iskola „felső” tagozatának tanárául hívták meg. Ezekben az években nyilván hazánkban tartózkodott. De mivel nem tette le az előírt állami hűségesküt, ezért a Helytartótanács 1807. május 8-án kiutasította az országból. Műve azonban ekkor már a pesti görög-román iskola tanulóinak kezében volt.

M. I.

GASTON MIALARET ELŐADÁSA

Az MTA Pedagógiai Bizottságának meghívására egy hetet töltött Budapesten GASTON MIALARET professzor, a kanadai *Université du Québec à Trois-Rivières* tanára. Megismerkedett több fővárosi neveléstudományi kutató-

hely munkájával, 1970. december 18-án pedig előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémián „A pedagógiai kutatások metodológiája” címmel, a Pedagógiai Bizottság kibővített ülése keretében.